

ПОСІЄШ ЖИТО – ТО ВРОДИТЬ...

«Життя на карті діалекту» – науково-популярний фільм-портрет, що вже реально працює на студентську аудиторію, хвилює і виховує її, спонукає до роздумів і наслідування. Фільм, який присвячено професору Йосипу Олексійовичу Дзендзелівському (1921–2008), було продемонстровано нами 15 лютого 2013 року на вступній лекції з курсу “Українська діалектологія” для студентів-філологів Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

На нашу думку, назва стрічки “Життя на карті діалекту” дуже вдало сценаристами підбрана: влучна, образна й логічна.

Йосип Олексійович Дзендзелівський – це той ідеал ученого-мовознавця, якого вирізняла винаяткова працьовитість, наполегливість, чесність, толерантність, людська доброта, сміливість у постановці наукових проблем і вміння на високому фаховому рівні їх розв’язувати. Він належить, без сумніву, до найвизначніших постатей ХХ – початку ХХІ століть, котра змогла протистояти багатьом перепонам задля високої мети – глибинному дослідженню української мови та її діалектів.

Йосип Олексійович Дзендзелівський – наш земляк, народився в селянській родині в селі Мазурове Кривоозерського району Одеської (тепер Миколаївської) області. Однак так склалося, що більшу частину свого життя прожив на Закарпатті і присвятив більш як півстоліття науковій праці в Ужгородському національному університеті. Він учений і педагог, що своєю щоденною працею над українським словом збагатив це слово і продемонстрував перед світом як багатство найбільшої величини.

Йосип Олексійович Дзендзелівський заснував закарпатську наукову діалектологічну школу, автор понад півтисячі наукових праць, у тому числі 15 монографій, що вийшли окремими книжками, 84 енциклопедичних нарисів про українських і зарубіжних мовознавців.

Йосип Олексійович Дзендзелівський великий не лише власними працями, але й працями своїх учнів. Під керівництвом професора аспірантську підготовку пройшли понад 20 вихованців Ужгородського національного університету та інших вищих навчальних заходів, а четверо стали докторами наук.

Варто зазначити, що тривалість фільму – тридцять сім хвилин – авторським колективом добре продумана. Глядач сприймає фільм емоційно, динамічно і напружено, що підтверджують відгуки студентів під час обговорення.

Фільм “Життя на карті діалекту” – це гармонійне поєднання відеоряду, авторського тексту та музичного супроводу. Для того, щоб глибше проаналізувати власне фільм як навчальний матеріал, розглянемо його архітектоніку.

* Життя на карті діалекту: науково-популярний фільм, присвячений професору Й. О. Дзендзелівському. – Ужгород, 2012.

© Спанатій Л., 2013

Перші кадри вражають глядача-студента, особливо степової України, мальовничими краєвидами, чарівними пейзажами, мелодійністю закарпатських говірок, постатями відомих людей, серед яких і Йосип Олексійович Дзендзелівський.

Уже перший епізод – це вдало створений авторами фільму глибоко філософський збірний образ *Карпаторуської землі-матері*, яка дає життя й забирає його; великих і простих закарпатців, яких завжди єдиною і єдиною материне слово – діалектне мовлення. П’ятихвилинне прослуховування живої народної мови з різних куточків Закарпаття є особливо цінним і корисним для майбутніх філологів.

Далі сюжетну лінію, наступні епізоди, продовжує дикторський текст (підкреслимо, що у фільмі саме слово є стрижневим і наскрізним) про закарпатський говір як один із найдавніших діалектів української мови, який досліджували такі мовознавці, як Іван Фогорашій, Іван Верхратський, Олаф Брех, Іван Панькевич, Георгій Геровський, Степан Бевзенко, Василь Добош, Василь Лавер, Василь Німчук, Іван Пагіря, Іван Сабадош, Павло Чучка, а Йосип Олексійович Дзендзелівський присвятив йому все своє життя.

Чого тільки вартий тритомний «Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР», який увійшов до числа перших регіональних атласів України й належить до золотого фонду як української, так і слов’янської лінгвогеографії.

На нашу думку, зав’язку фільму становить епізод про фронтний період життєвого шляху Йосипа Олексійовича Дзендзелівського, а синхрон доктора філологічних наук, професора, директора Інституту української мови НАН України Павла Гриценка “це важка праця й постійний ризик, сапер помиляється лише один раз” передає життєве кредо, головний принцип подальшої наукової діяльності нашого героя кінострічки.

Проблему обмалю візуальних матеріалів авторський колектив у документальному фільмі вирішує професійно й майстерно. Інформацію про наукові досягнення вкладає в уста інтерв’ююваних, використовуючи понад 20 синхронів, записаних з уст 15 осіб. Коментаторами виступають не випадкові люди, а всі, хто дуже добре знав Йосипа Олексійовича, – його рідні, друзі, колеги, колишні студенти, аспіранти, а тепер відомі вчені в Україні й далеко за її межами. Особливо трепетно й зворушливо звучать у спогадах слова дружини – Ніни Петрівни:

“Я і діти наші дуже його поважали і любили. А він ніколи за них не хвилювався, був упевнений, що вони ніколи не зроблять чогось поганого. Так і було. Нам ніколи за них не було соромно. Обоє дітей наших закінчили середню школу із золотою медаллю, а університет – з відзнакою. В аспірантурі навчались: старша – в Москві, молодша – в Києві. Попри те, що Йосип Олексійович так багато приділяв уваги своїм обов’язкам у викладацькій роботі, науковій праці, він знаходив час і для нас – мене і дітей”.

Використані також у кінострічці авторами фільму елементи старих відеозаписів самого професора.

Кульмінаційною точкою у фільмі, на наш погляд, є епізод – фрагмент писемного мовлення, зокрема листування Йосипа Олексійовича з Юрієм Шевельовим, начитаного впізнаваним і за кадром голосом – Андрією Куликова, який варто зачитувати: “Але закарпатські говори українські, тобто загальний напрям розвитку (мовного) тут був такий, як і в українських говорах на північ і північний схід від Карпатського хребта. На цьому у своїй доповіді я зупинився, бо далі про те, що думав, не смів і заїкатися. А думав тоді я, власне, так: якщо закарпатські говори українські і якщо вони так довго і природною перепорою, і політично були ізольовані від основного українського материка, то це мало б означати, що «гени» українських явищ на Закарпаття принесені ще до X століття. Отже, українська мова почала формуватися не з XIII чи XIV століття, як офіційно проголошувалося згори, а задовго до цього; отже, «спільна колыска» – то політична фікція. Можна сказати, що я боягуз, що я не відважився сказати про все, що думав. Але в той час я не наважився, бо це могло б спричинити мандрівку «не в столь отдаленные места»”.

Юрій Шевельов відповів: “А боягузтва я Вам аж ніяк закинути не можу. Не кажучи вже про загрозу для Вас особисто, Вас би затюкали, тезу Вашу поховали б у зливні лайки... Щоб говорити повну правду на «родіне», – змоги ані найменшої не було. Дай Боже тільки, щоб такі часи не повернулися». І далі: «... закарпатські говірки доводять недвозначно, що формування української мови сталося в передісторичні часи, це для мене річ не дискусійна. Я показав це на фонетичних змінах, а Ви на лексичному складі. Уже одного ряду таких доказів досить для того, щоб довести цей факт. А вже коли збігаються дві такі аналізи, роблені абсолютно незалежно одна від одної, то й найскептичніший Хома Невірний не може сумніватися. Бог ніби спеціально створив закарпатські говірки, щоб довести цю тезу”.

Розв’язку кінострічки “Життя на карті діалекту” становлять ключові слова: “Працював до одержимості. Пора!”, які викликають у душі глядача бурю емоцій на час, що став немилосердним, а просто по-людському – сльози.

Вартий нашої уваги також епілог – це відзначення в Ужгородському національному університеті 90-річчя від дня народження Йосипа Олексійовича Дзендзелівського.

На превеликий жаль, у стрічці відсутній миколаївський епізод життєвого портрету мого викладача, наукового керівника, вчителя і наставника, вченого зі світовим іменем Йосипа Олексійовича Дзендзелівського. Його батьківська турбота проявлялася до мене в тому, що після закінчення Ужгородського національного університету я, зовсім чужа для його родини дівчина з південної Волині, поїхала працювати на Миколаївщину.

Йосип Олексійович 1997 року протягом двох тижнів читав лекції зі спецкурсу “Історія українського мовознавства” для студентів-філологів Миколаївського державного університету, а впродовж 2003-2004 навчального року працював професором на кафедрі культури мовлення та редагування. За його сприяння в університеті було відкрито одно-разову аспірантуру зі спеціальності 10.02.01 – українська мова, яку успішно закінчили та захистили кандидатські дисертації Світлана Каленюк, Ольга Жвава, Світлана Гузенко, Тетяна Білявська.

Підсумовуючи, зазначимо, що науково-популярний фільм “Життя на карті діалекту” є першою і професійною спробою в документалістиці студентів і викладачів кафедри журналістики Ужгородського національного університету. Все ж таки від усіх учнів хочемо висловити найглибшу вдячність аспіранткам Й. О. Дзендзелівського, нині доцентам УжНУ, Галині Шумицькій і Юлії Юсип-Якимович за ідею та написання сценарію до кінострічки.

Любов Спанатій,

доцент Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського